

УДК 378. (1-87) (477)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-3.27>

О. М. Слободянюк

кандидат педагогічних наук,
докторант

Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

ПЛАГІАТ: ПОШУК СТРАТЕГІЇ ЗАПОБІГАННЯ

Статтю присвячено пошуку управлінських, організаційно-педагогічних механізмів запобігання такому порушенню академічної доброчесності, як плагіат. Плагіат, як один із видів порушень академічної доброчесності, є загрозою академічним стандартам і довірі до вищої освіти загалом. Питання поширення плагіату особливо актуальне в умовах масової вищої освіти, її комерціалізації та легкого доступу до інформаційних ресурсів.

Зазначено, що проблема визначення плагіату, його видів і форм, причин вчинення, академічних, дисциплінарних і соціальних наслідків є полем наукових розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців. Особлива увага спрямована на причини вчинення порушення: незнання сутності поняття «академічна доброчесність», бажання отримати вищі оцінки за результати навчальної діяльності, бажання отримати переваги на ринку праці, неефективне використання часу, зволікання, доступність використання інтернет-ресурсів, відсутність мотивації до навчання, недостатня практика здійснювати морально відповідальний вибір. Плагіат – це вельми поширене явище серед студентів, хоча переважно через їхню недостатню обізнаність, але також через слабкі механізми контролю в системах освіти. У статті надано рекомендації щодо механізмів запобігання та інструментів протидії плагіату (управлінських, організаційно-педагогічних та інформаційно-технологічних), а саме: сприяння формуванню культури академічної доброчесності, розуміння всіх учасників освітнього процесу сутності категорії «плагіат», зміни в системі побудови навчального курсу із врахуванням принципів і цінностей академічної доброчесності (запровадження інтерактивних технологій викладання, актуальний сучасний зміст навчальних завдань, що сприяє розвитку творчого підходу здобувачів вищої освіти до їх виконання, чіткість і прозорість критеріїв оцінювання, спілкування учасників освітнього процесу, засноване на довірі та повазі), інституційна підтримка та схвалення належної освітньої практики.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення та запровадження методичних рекомендацій для закладів вищої освіти щодо політики та механізмів формування культури академічної доброчесності.

Ключові слова: вища освіта, академічна доброчесність, порушення академічної доброчесності, плагіат.

Постановка проблеми. Приєднання України до європейського освітнього простору – законний послідовний процес і є продовженням співпраці держави з європейськими структурами в економічній та політичній сферах. Долучившись у травні 2005 р. (м. Берген, Норвегія) до Болонського процесу, Україна стала учасником розбудови Європейського простору у сфері вищої освіти (далі – ЄПВО), створення «Європи знань», що знаходить відображення в державній освітній політиці. Повноцінне членство України в Болонському процесі та входження до ЄПВО потребує гармонізації з освітніми стандартами, фундаментальною основою яких є академічні принципи та цінності.

Зустріч представників держав-учасниць Болонського процесу та ухвалені ними Римське міністерське комюніке (листопад, 2020 р.) є свідченням солідарної думки, що фундаментальними принципами подальшої розбудови ЄПВО є повага до основних цінностей вищої освіти, демократії та верховенства права. В умовах формування суспільства знань функціонування інституту вищої освіти спрямоване на формування інтелектуаль-

ного потенціалу як основи інноваційних перетворень у політичній, економічній та соціальній сферах. Передовсім заклади вищої освіти «повинні готувати всіх, хто навчається, до активного, критичного та відповідального громадянства й запропонувати можливості навчання впродовж життя задля підтримки їхньої ролі в суспільстві» [10].

Якісна освіта залишатиметься стандартом ЄПВО. Забезпечення якості вищої освіти потребує сформованої культури академічної доброчесності. Проте у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях наголошено на зростанні чисельності, форм, видів порушення академічної доброчесності, серед яких найпоширенішим є плагіат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У попередніх публікаціях ми вже звертали увагу на факт, що високий рівень порушень академічних етичних стандартів, як-от академічна нечесність, шахрайство, корупція та інші, становить загрозу подальшому реформуванню вищої освіти в Україні [3]. Порушення академічної доброчесності призводять до зниження якості освіти та породжують із боку суспільства недовіру

до інституту вищої освіти, руйнують репутаційний капітал закладу. «Академічним самоскаліченням» називають плагіат М. Редді та В. Джоунс у статті «Про соціальну модель плагіату» [2]. Стурбованість наукової спільноти зростанням студентського плагіату актуалізувало дослідження класифікації, причин і наслідків недоброчесної практики.

Проведений аналіз англійських наукових джерел дав змогу визначити такі основні тематичні площини дослідження проблеми плагіату:

- дискусії щодо визначення поняття плагіату (D. McCabe, J. Carroll, J. Appleton, T. Bretag, M. Saadia);

- види плагіату (R. Harris, C. Park, M. Roig);

- ставлення учасників освітнього процесу до плагіату (I. Abukhattala, T. Adiningrum, W. Sutherland-Smith, J. Gilmore);

- його причини та наслідки (D. McCabe, K. Linda, J. Pickering, H. Garry, D. Tapscott).

Дослідження, проведені американськими науковцями, засвідчили, що студенти залучаються до академічно нечесних практик через:

- бажання отримати вищі оцінки за результати навчальної діяльності (R. Cummings, C. Maddux, S. Harlow, L. Dyas, D. Jones);

- неефективне використання часу, зволікання (прокрастинація) (M. Roig, M. Caso, L. Synder, S. Cannoy);

- незнання сутності поняття «академічна доброчесність» (C. Josoy, J. Pickard);

- бажання отримати переваги на ринку праці (D. McCabe, L. Trevino, K. Butterfield, A. Miller, T. Murdock, E. Anderman, L. Poindexter);

- використання інтернет-ресурсів (J. Baum, B. Bruster);

- відсутність мотивації до навчання (B. Heuser, T. Drake);

- недостатню практику здійснювати морально відповідальний вибір (A. Szabo, J. Underwood).

Незважаючи на системний підхід до дослідження проблем порушення академічної доброчесності, визначення її причин, триває пошук механізмів запобігання, виявлення та інструментів боротьби з плагіатом.

Мета статті – проаналізувати й узагальнити результати наукових досліджень щодо встановлення причин виникнення плагіату та розробити рекомендації запровадження механізмів запобігання цьому академічному порушенню.

Виклад основного матеріалу. Плагіат у закладах вищої освіти – загроза академічним стандартам. «... рівень академічної нечесності в інституціях відображає поширення ерозії етичної поведінки в суспільстві ...», – констатують американські дослідники А. Вайтака (A. Waithaka) та П. Гітіму (P. Gitimu) [13]. «Наші заклади вищої освіти, – зазначено в Римському міністерському комюніке, – повинні об'єднатися зі своїми спільно-

тами задля взаємовигідної та соціально відповідальної спільної діяльності» [10].

Пошук механізмів запобігання та інструментів протидії плагіату потребує ретельного дослідження причин вдавання до недоброчесних академічних практик.

На думку Е. Робертса (E. Roberts), серед причин, які провокують студентів до обману, шахрайства, плагіату, є: неуміння управляти часом, байдужість викладачів, лінощі, тиск із боку однолітків, практики, що панують у студентських кампусах, страх перед невдачами та технологіями [9].

Нестандартною є думка М. Редді та В. Джоунс, науковців Університету Південного Уельса, на природу плагіату. Науковці наголошують, що плагіат зумовлений відчуттям «певного пригноблення/несправедливості: викладачеві байдуже; оцінювання не є об'єктивним; крайній термін здачі роботи занадто близько; робоче навантаження занадто велике; або ж студенти відчувають тиск особистого (з боку батьків) та фінансового характеру [2].

Г. Ульянова до основних причин плагіату в роботах студентів відносить: недостатній рівень знань у сфері права інтелектуальної власності, доступність інформації в мережі Інтернет під час навчання та виконання завдань, небажання самостійно виконувати навчальне завдання [4].

Аналіз наукових джерел, практика українських і зарубіжних закладів вищої освіти дають змогу зробити висновок, що механізми запобігання та інструменти протидії плагіату лежать у площині управлінських, організаційно-педагогічних та інформаційно-технологічних рішень, та дає можливість запропонувати такі рекомендації:

1. Сприяння формуванню культури академічної доброчесності.

Розвиток культури академічної доброчесності потребує обговорення та затвердження нормативно-регуляторної бази. Насамперед ідеться про кодифіковані документи (Кодекси честі, Політики з наукової та академічної та дослідницької доброчесності, Настанови до іспитів та оцінювання, Статути для студентів та співробітників, Положення академічної ради, Правила поведінки для студентів, Студентський дисциплінарний статут та інші), які мають нормативно-регуляторну силу, визначають базову термінологію, підтверджують чіткість і послідовність застосування політики і процедур та узгоджені з положеннями Стратегії розвитку університету. По-друге, створення структурного підрозділу/уповноваженої комісії/особи, які виконують наглядову та контролювальну функції. Особи, які входять у структурний підрозділ, що опікується справами порушення академічної поведінки, безпосередньо відповідальні за чіткість, злагодженість і швидкість проходження процесу від подання скарги на можливе

вчинення порушення до ухвалення справедливого й адекватного (з огляду на тяжкість порушення) рішення.

2. Розуміння всіма учасниками освітнього процесу сутності категорії «плагіат».

Кодифікований документ вміщує глосарій основних понять, розуміння сутності яких сприяє усвідомленому етичному вибору учасниками освітнього процесу належної моделі поведінки, академічної практики. Поняття «плагіат» входить до переліку категорії, що потребує чіткого визначення, відмови від стереотипів (плагіат є навмисним, плагіат – викрадення та інше) та традиційних уявлень про плагіат.

Аналіз наукових розвідок дає змогу стверджувати, що під час пропонування механізмів запобігання плагіату потрібно враховувати, по-перше, попередню навчальну практику студента (школа, ліцей, коледж) і, по-друге, в умовах інтернаціоналізації, культурну й освітню стратифікацію студентів-іноземців. У дослідженнях Пікерінґа (Pickering) і Гаррі (Garry) [8], Шмітт (Schmitt) [11] і Анжеліл-Кертеран (Angélie-Carterand) [6], які вивчали ставлення до плагіату студентів-іноземців, визначено, що в умовах «меншої кількості мовних ресурсів» (термін Шмітт) адміністрація університетів, викладачі мають створити додаткові ресурси (мовна школа, репетиторство, фасилітативна підтримка) для розроблення й затвердження чітких інструкцій виконання навчальних завдань, критеріїв оцінювання та формування культури неприпустимості «використання без надання обґрунтованого та належного цитування або визнання автором чи джерелом оригінальної роботи іншої людини незалежно від того, чи є ця робота кодом, формулою, ідеєю, мовою, дослідженням, стратегією, текстом тощо» [14].

3. Зміни в системі побудови навчального курсу з урахуванням принципів і цінностей академічної доброчесності (запровадження інтерактивних технологій викладання, актуальний сучасний зміст навчальних завдань, що сприяє розвитку творчого підходу здобувачів вищої освіти до їх виконання, чіткість і прозорість критеріїв оцінювання, спілкування учасників освітнього процесу, основане на довірі та повазі). «Вбудова» культури академічної доброчесності в навчальний курс є обґрунтованою, оскільки, на думку П. Сміта: «Ми не в змозі успішно виховати велику кількість студентів у вищій освіті, позаяк використовуємо застарілу індустріальну освітню модель, яка нехтує наявними знаннями та ресурсами, які зробили б цих студентів успішними. Ця модель ігнорує новітні наукові дані досліджень процесу навчання» [12]. Окрім перегляду стилю викладання, змістовного наповнення навчальних завдань, важливим елементом превенції такого порушення академічної

доброчесності, як плагіат, є процес оцінювання. Чіткі прозорі критерії оцінювання є неодмінною умовою мотивації студентів до чесного сумлінного навчання.

Одним зі складників вмотивованості, академічної успішності студентів є набуття навичок академічного письма та способів ефективного навчання. Позитивна практика університетів США, Великої Британії, Австралії, країн, які були долучені до широкомасштабних досліджень академічної доброчесності (AISP, Australia, 2010-2012 [5], IPPHEAE, UK, 2010-2013 [7]), свідчить, що з метою надання додаткових компетенцій із написання наукових чи академічних текстів, ведення академічного дискурсу, ефективного навчання в закладах відкрито Центри письма (Writing Center). Цілком слушною є думка І. Короткіної: «Академічне письмо визнається в західних університетах фундаментальним комплексом компетенцій щодо всієї вищої освіти, а формування академічної грамотності студентів – інституційним обов'язком університетів» [1, с. 7]. Запровадження у вітчизняних університетах навчальної дисципліни чи окремих модулів із практики академічного письма дасть змогу студентам оволодіти технікою публічного виступу, оформлення власних думок і належного цитування чужих ідей та іншого.

4. Інституційна підтримка та схвалення належної освітньої практики.

Європейська мережа академічної доброчесності (ENAI) започаткувала премію для студентів «ENAI Student Award» за інновації та лідерство. Премія є свідченням уваги світової академічної спільноти до зразкової навчальної практики. Інституційна підтримка чесного старанного навчання студентів, започаткування іменних стипендій і широка кампанія заохочень є інструментами, які мотивують до навчання на засадах фундаментальних цінностей.

Висновки і пропозиції. Аналіз науково-педагогічних досліджень, освітніх практик дає підстави стверджувати, що поширення плагіату є свідченням системної світоглядно-ціннісної кризи, яку переживає не тільки вітчизняна система вищої освіти, а й світова. Оскільки плагіат, як порушення академічної доброчесності, призводить до системних ризиків у науці та освіті, пошук механізмів його запобігання та інструментів боротьби є актуальними. «Вбудова» культури академічної доброчесності в усі компоненти освітнього процесу є ефективним механізмом системного підходу до формування ідеї неприпустимості обману, шахрайства, плагіату в академічному середовищі.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення та запровадження методичних рекомендацій для закладів вищої освіти щодо політики та механізмів формування культури академічної доброчесності.

Список використаної літератури:

1. Короткіна І. Теорія і практика навчання академічного письма в зарубіжних і вітчизняних університетах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Москва, 2018. 470 с.
2. Редді М., Джоунс В. Про соціальну модель плагиату. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/UKR_TOWARDS_A_SOCIAL_M_ODEL_OF_PLAGIARISM.pdf (дата звернення: 28.01.2021).
3. Слободянюк О., Драч І. Порушення академічної доброчесності: причини та ставлення студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. 2020. Вип. 70. С. 220–227.
4. Ульянова Г. Плагиат у роботах школярів та студентів: актуальна проблема сьогодення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 255–261.
5. Academic Integrity Standards Project, Australia. 2010–2012. URL: <https://www.aisp.apfei.edu.au> (дата звернення: 28.01.2021).
6. Butler G. Supervisor perceptions of the academic literacy requirements of postgraduate students at the University of Pretoria. URL: http://repository.nwu.ac.za/bitstream/handle/10394/11600/langt_v45_n1_a3.pdf?sequence=1 (дата звернення: 28.01.2021).
7. Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe, UK. 2010–2013. URL: <http://plagiarism.cz/ippheae/> (дата звернення: 28.01.2021).
8. Pickering J., Garry H. Plagiarism and international students: A matter of values differences. URL: https://www.academia.edu/32396728/Plagiarism_and_international_students_A_matter_of_values_differences (дата звернення: 28.01.2021).
9. Roberts, E. (2002). Strategies for promoting academic integrity in CS Courses. 32nd Annual Frontiers in Education. 2002. Vol. 3. URL: https://www.researchgate.net/publication/3981310_Strategies_for_promoting_academic_integrity_in_CS_courses (дата звернення: 28.01.2021).
10. Rome Communiqué: Ministers responsible for Higher Education present vision for the second decade of the EHEA, Rome, on 19 November 2020. URL: https://ehea2020rome.it/storage/uploads/5d29d1cd-4616-4dfe-a2af-29140a02ec09/BFUG_Final_Draft_Rome_Communique-link.pdf (дата звернення: 28.01.2021).
11. Schmitt D. Writing in the international classroom. Teaching International Students. *Improving Learning for All*. 2005. URL: (дата звернення: 28.01.2021).
12. Smith P. The Quiet Crisis: How Higher Education is Failing America. Bolton, Mass. Anker Publ.Co. 2004. 200 p.
13. Waitaha A.G., Gitimu P. Academic dishonesty: Team effort against it; a review of literature. *Journal of Academic and Business Ethics*. 2012. Vol. 6. URL: <http://www.aabri.com/manuscripts/121142.pdf> (дата звернення: 28.01.2021).
14. What Is Plagiarism? URL: <https://communitystandards.stanford.edu/student-conduct-process/honor-code-and-fundamental-standard/additional-resources/what-plagiarism> (дата звернення: 28.01.2021).

Slobodianiuk O. Plagiarism: search for a prevention strategy

The article is devoted to the search for managerial, organizational and pedagogical mechanisms to prevent such a violation of academic integrity as plagiarism. Plagiarism, as a type of violation of academic integrity, is a threat to academic standards and credibility in higher education in general. The issue of plagiarism is especially relevant in the context of mass higher education, its commercialization and easy access to information resources.

It is noted that the problem of determining plagiarism, its types and forms, causes, academic, disciplinary and social consequences is a field of scientific research for both domestic and foreign experts. Particular attention is paid to the causes of the violation: ignorance of the essence of the concept of "academic integrity", the desire to get higher grades for learning outcomes, the desire to obtain preferences in the labor market, inefficient use of time, procrastination, availability of Internet resources, lack of motivation to study, insufficient practice to make morally responsible choices. Plagiarism is a widespread phenomenon among students, although mainly due to their lack of awareness, but also due to weak control mechanisms in education systems. This article provides recommendations on prevention mechanisms and tools to combat plagiarism (managerial, organizational, pedagogical and information technology), namely: promoting a culture of academic integrity, understanding of all participants in the educational process, the essence of the category of "plagiarism", changes in the course structure. taking into account the principles and values of academic integrity (introduction of interactive teaching technologies, current modern content of educational tasks that promote the creative approach of higher education students to their implementation, clarity and transparency of evaluation criteria, communication of participants in the educational process based on trust and respect), institutional support and approval of good educational practice.

Further research should be aimed at developing and implementing guidelines for higher education institutions on policies and mechanisms for developing a culture of academic integrity.

Key words: higher education, academic integrity, violation of academic integrity, plagiarism.